

TDK-dolgozat

Szókészleti jelenségek vizsgálata Tajtin és Ceredben

2013/2014

Jelige: dialektológia

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés	3
1. A kutatópontok bemutatása	4
1.1. Medvesalja	4
1.2. Medvesalja nyelvjárása	5
1.3. Tajti	6
1.3.1. Tajti lakosságának rétegződése	7
1.4. Cered története	8
1.5. Cered lakosságának rétegződése	9
2. A nyelvjárások	12
2.1. A palóc nyelvjárási régió	14
2.1.1. A középpalóc régió főbb hangtani sajátosságai	15
2.1.2. A középpalóc régió főbb alaktani sajátosságai	16
3. Az anyaggyűjtés	17
3.1. A gyűjtés módszere	17
4. A szókészleti vizsgálatok eredményei	20
4.1. Tajti	20
4.1.1. Valódi tájszavak	20
4.1.2. Jelentésbeli tájszavak	21
4.1.3. Alaki tájszavak	22
4.2. Cered	24
4.2.1. Valódi tájszavak	24
4.2.2. Jelentésbeli tájszavak	24
4.2.3. Alaki tájszavak	25
4.3. A szókészleti jelenségek összehasonlítása Tajtin és Ceredben	26
Összegzés	31
Felhasznált szakirodalom	32
Melléklet	34

BEVEZETÉS

Munkám témája két egymással szomszédos községben – Tajtin és Ceredben végzett szókészlet-tani kutatás. Tajti szülőfalum, és egyetemi tanulmányaim alatt célom a térség nyelvhasználatának minél alaposabb tudományos igényű feldolgozása. Cered 2 km-re, a szlovák-magyar határ túl oldalán helyezkedik el, így adott volt az azonos nyelvhasználati területhez tartozó két község nyelvhasználatának összehasonlítása.

Tajti Szlovákia déli részén található, Cered pedig Magyarország északi részén terül el. Mindkét község Medvesalja térségéhez tartozik. Nyelvjárásukat tekintve a falvak a palóc régió középső tömbjébe tartoznak, pontosabban a középpalóc nyelvjárás-csoportba. A vizsgálandó településeken a lakosság jelentős része magyar anyanyelvű. Hosszú időn keresztül e két falu el volt választva egymástól, a 20. század elejétől ugyanis időszakos határátkelő volt csupán, majd 2007-től mindez megváltozott. Megnyitották a határátkelőt, és aktívabb lett a kapcsolat a két falu népe között.

Dolgozatomban e két község szókészlet-tani jelenségeit vizsgálom. Azt szeretném bemutatni, hogy a fent említett két falu nyelve, szóhasználatuk mennyire hasonlít, illetve mennyire tér el egymástól. Ebből a célból 51 tájszót vizsgáltam meg, amelyekre aktív kérdőív segítségével kérdeztem rá mindkét medvesaljai faluban. A tájszavak mindegyike megtalálható Cs. Nagy Lajos *Medvesalja magyar nyelvjárás atlaszában*, amelyben 750, erre a térségre jellemző címszó található. A választás okaira a későbbiekben térek ki.

Munkám első részében bemutatom Medvesalja térségét, majd szülőfalumat, Tajtit és a szomszédos Ceredet. Mindkét település népszámlálási adatait táblázatok segítségével szemléltetem. A második rész a nyelvjárások általános bemutatását, jellemzését, valamint a középpalóc régió főbb hangtani és alaktani sajátosságainak ismertetését tartalmazza. A harmadik részben ismertetem az anyaggyűjtés menetét, a negyedikben pedig a kapott eredményeket értékelem, amelyeket táblázatok segítségével szemléltetek. A dolgozatban mellékletként közlöm az általam használt kérdőívet és válaszokat.

1. A KUTATÓPONTOK BEMUTATÁSA

1.1. Medvesalja

Tajti és Cered falvak a Medvesalja régióhoz tartoznak.

A *Medvesalja* tájnév a XVIII. századtól használt elnevezés, és a Medves-hegy egy közeli patakról kaphatta a nevét (vö. Kiss 1978: 114). A néphagyomány szerint a név onnan származik, hogy ebben a régióban sok medve élt, s az itt található hegy róluk kapta a nevét (vö. Cs. Nagy 2003: 11). A medvesalji falvak a Medves-hegy lábánál, a Gortva-patak mentén terülnek el.

Benkő szerint eredetileg Medveshidegkút, Óbást, Gömörpéterfalva, Tajti és Vecseklő tartoztak a medvesalji falvak közé (vö. Benkő 1986: 13). Idővel a Medvesalja megnevezés magába foglalta Újbást/ Egyházasbást községet is, Péterfalva pedig Medvesalján kívülnek számított. Óbást és Vecseklő az egykori Nógrád; Egyházasbást, Medveshidegkút és Tajti pedig az egykori Gömör megyéhez tartozott. E falvak mindegyike a Besztercebányai kerületben, a Rimaszombati járás déli részén terülnek el a szlovák – magyar határ közvetlen közelében.

Manapság az itt élők a Medvesalja megnevezést kiterjesztik az összes falura, amely Ajnácskő községétől délebbre fekszik, úgy mint Almágyra, Dobfenekre, Gömörpéterfalára, és a határon túli Ceredre is. E falvaktól a Magyarországon elterülő Nógrád megye, a Szlovákiában levő Medves-hegy és a Gortva-patak mindössze pár lépésnyire terül el.

A medvesalji falvak határa a XIX. század második feléig, a mocsaras területek lecsapolásáig nem változott. Az erdők területe megfogyatkozott, viszont a szántóföldek aránya nőtt (vö. Cs. Nagy 2003: 11). A lakosság nagy része mind a mai napig földműveléssel, mezőgazdasággal, erdei munkával, növénytermesztéssel és állattartással foglalkozik.

Medvesalja legkorábbi települései Bást és Almágy voltak, a falvak első lakosai magyarok voltak (vö. Terjéki 2012: 14).

A legtágabb értelemben vett Medvesalja lakosságának többsége magyar anyanyelvű. Medvesalja lélekszáma évről-évre csökken. 1980-ban az összlakosság száma 4961 volt, ebből 4720 lakos magyar volt. 1991-ben 4488-en éltek ebben a térségben, a magyar nemzetiségűek száma 4224 volt, 94,12%. A szlovákiai települések közül a magyarok aránya Tajtin volt a legmagasabb (99,19%), Ajnácskőn pedig a legalacsonyabb (89,58%). 2001-re az összlakosság száma 4195 főre csökkent, ebből 3799 magyar nemzetiségű (90,56%). A pontos adatokat az alábbi táblázatokban jegyeztem le (vö. Cs. Nagy 2011: 3-6).

1. táblázat: A medvesalji falvak lakossága 1980-ban és 1991-ben

Település	1980			1991		
	Össz.:	Ebből		Össz.:	Ebből	
		m.	%		m.	%
Ajnácskő	1291	1143	88,54	1200	1075	89,58
Gömöralmágy	718	684	95,26	712	674	94,66
Gömörpéterfalva	418	404	96,65	311	298	95,82
Óbást	465	461	99,14	417	408	97,84
Újbást	636	612	96,23	578	533	92,21
Vecseklő	437	431	98,63	361	353	97,78
Medveshidegkút	314	308	98,09	291	270	92,78
Tajti	682	677	99,27	618	613	99,19
Összesen	4961	4720	95,14	4488	4224	94,12

2. táblázat: A medvesalji falvak lakossága 2001-ben és 2011-ben

Település	2001			2011		
	Össz.:	Ebből		Össz.:	Ebből	
		m.	%		m.	%
Ajnácskő	1164	1004	86,25	1193	972	81,48
Gömöralmágy	701	629	89,73	693	536	77,34
Gömörpéterfalva	268	258	96,27	250	215	86
Óbást	378	356	94,18	326	288	88,34
Újbást	546	493	90,29	537	402	74,86
Vecseklő	298	285	95,64	256	228	89,06
Medveshidegkút	275	231	84	281	227	80,78
Tajti	565	543	96,11	524	494	94,27
Összesen	4195	3799	90,56	4060	3362	82,81

1.2. Medvesalja nyelvjárása

A „nyelvjárás” szó „a nemzeti nyelvnek területhez köthető változását jelöli, területi kiterjedése és pontosabb területi megjelölésére való tekintet nélkül” (Imre 1971: 332). Tehát nyelvjárás alatt egy adott nemzeti nyelv különböző változatait értjük.

Medvesalja nyelvjárását legbehatóbban Cs. Nagy Lajos kutatta. Eredményeit a *Medvesalja magyar nyelvjárasi atlasza* című monográfiában tette közzé.

1.3. Tajti

Tajti a Cseres-hegységben a Meleg-hegy lábánál, 270 m tengerszint feletti magasságban fekszik (vö. Ádám – Ferencz 2010: 248).

A két legközelebb elterülő város Rimaszombat és Losonc. Mindkettő egyaránt 42 km-re fekszik a dimbes-dombos Tajti községtől.

Tajtit az egyházasbáti Szent Miklós templomhoz tartozó településként említik először az okiratok 1290-ben. 1399-től önálló községként szerepel „*Thathyley* és *Thouthyleys*” alakban, 1402-ben pedig „*Tahtyeley*”-ként van jelen. Először az ajnácskői várhoz tartozott, később a helyi nemes Tajty család birtokává lett. A XVIII. században újjáépítették, miután a törökök elpusztították a falut (vö. Ádám – Ferencz 2010: 248). 1828-ban Tajtin 32 házban 292 lakos élt, 1837-ben a településnek 262 lakosa volt. Lakói főként mezőgazdasággal foglalkoztak, később egy részük az építőiparban dolgozott.

A községben található egy 24 ha alapterületű víztározója is, amit a horgászni vágyók előszeretettel látogatnak (vö. Ádám – Ferencz 2010: 249).

Vályi András *Magyar Országának leírása* című művének a III. kötetében így jellemezte Tajtit: „*TAJTI. Magyar falu Gömör Várm. földes Urai több Ura, lakosai külömbfélék, fekszik Ezeredhez nem meszsze, és annak filiája; földgyének egy része sovány, piatzozása 2 mértföldnyire, Rimaszombatban; fája van, malma helyben*¹.”

Fényes Elek *Magyarország vármegyéi és városai* c. írásában említést tesz Tajti községéről: „*Tajti, magyar falu, Gömör és Kis-Honth egyesült vmegyékben, Nógrád vmegye szélén, Rimaszombathoz délre 3 mfdnyire: 262 kath. lak. F. u. többen*” (Fényes 1988: <http://www.arcanum.hu/fszek/>).

A *Gömör-Kishont vármegye monográfiájában* olvasható, miszerint „*Tajti, a Gortva patak mentén fekvő magyar kisközség, 66 házzal és 373 róm. kath. vallású lakossal. Hajdan az ajnácskői urak birtoka volt. Később a Kubinyiak lettek a földesurai, most pedig Dapsy Irmának van itt nagyobb birtoka. E község fölött ered a Gortva. Templom nincs a faluban. Ide tartoznak Vilmos és Szorosut puszták. Posta, távíró és vasúti állomása Ajnácskő*².”

Tajtinak 1910-ben, az első ismert és elérhető népszámlálási adat szerint, túlnyomórészt magyar lakossága volt. A trianoni békeszerződésig a Gömör – Kishont vármegye feledi

¹ 1796-1799: <http://www.arcanum.hu/fszek/lpext.dll?f=templates&fn=main-hit-h.htm&2.0>

² <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0008/6.html>

járásához tartozott. Miután Magyarország és Szlovákia is csatlakozott 2007-ben a schengeni egyezményhez, megnyílt az amúgy évek óta kiépített (és addig lezárt) összekötő út Tajti és Cered között.

A falu lakosainak 93%-a a 2011-es népszámlálás szerint római katolikus vallású³. Tajtinak egészen 1995-ig nem volt temploma, így a hívőknek a szomszédos faluba, Újbástba kellett járniuk vasárnaponként az istentiszteletre. 1995 és 1999 között felépült a Rózsafüzéres Szűz Mária tiszteletére szentelt modern templom.

A tajti kiskorúak a faluba járnak óvodába, majd az általános iskola alsó tagozatán folytatják tanulmányaikat. Az elmúlt években kevés kisgyermek és diák járt a helyi óvodába és iskolába, ezért összevonták a két intézményt. Ma már a diákok a felújított termekben sajátítják el az iskolai követelményeket.

1.3.1. Tajti lakosságának rétegződése

A továbbiakban összehasonlítom három népszámlálás adatait a lakosság nemzetiség szerinti megoszlása szerint. A számokat az alábbi táblázatban tüntettem fel.

3. táblázat: Tajti lakosságának nemzetiség szerinti megoszlása 1980-ban, 1991-ben, 2001-ben és 2011-ben⁴

Nemzetiség	1980-as adat	1991-es adat	2001-es adat	2011-es adat
Magyar	677 (99,27%)	613 (99,19%)	543 (96,11%)	494 (94,2%)
Szlovák		2 (0,32%)	13 (2,3%)	9 (1,71%)
Egyéb	5 (0,73%)	3 (0,48%)	10 (1,76%)	21 (4,00%)
Összesen	682	618	565	524

A lakosság száma csökkenő tendenciát mutat. 1980-ban sajnos nem tudni, hogy hány szlovák nemzetiségű egyén élt Tajtin, mivel a magyarok kívüli összes más nemzetiséget az egyéb kategóriába sorolták. Harminc év alatt több mint 150 lakossal fogyott a falu lakossága, ez abszolút számban nem tűnik soknak, de százalékarányban a falu lakosságának 23,17%-át jelenti. A magyar lakosok száma is évről évre csökkent. Megfigyelhető, hogy a legtöbben 2001-ben vallották magukat szlováknak, míg ez a szám tíz év elteltével csökkent. Az 1991-es adat szerint 2 romával, az 2011-es adat szerint pedig 4 roma nemzetiségű személlyel találkozunk, a többi személy nemzetisége nem megállapított. A romák száma Tajtin azért alacsony, mivel véleményem szerint a népszámláláskor nem romának, hanem magyarnak vallották magukat.

³ vö. http://portal.statistics.sk/files/obce_v2-nabozenske-vyznanie.pdf

⁴ Cs. Nagy 2011: 7; <http://portal.statistics.sk/files/obce-narodnost.pdf>; Gyurgyík 2006:180

Tajti lakosságának nemek szerinti eloszlása 2011-ben a következő volt:

4. táblázat: Tajti lakosságának nemek szerinti rétegződése⁵

	2011-es adat	Százalékban kifejezve
Nők	274	52,4%
Férfiak	249	47,6%
Összesen	523	100%

A lakosok száma a két népszámlálási adat szerint nem egyezik. A létszámbeli különbség nem nagy a két nem között, 2011-ben 25-tel több nő élt Tajtin, mint férfi. Ez arányaiban megegyezik egész Szlovákia nemek szerinti eloszlásának arányaival (48,7% és 51,3% a férfiak és a nők aránya).

5. táblázat: Tajti lakosságának egyes korosztályok szerinti csoportosítása⁶

	0-14	15-34	35-59	60-84	85-100
Nők	39	67	91	71	9
Férfiak	26	77	93	46	5
Összesen	65 (12,4%)	144 (27,4%)	184 (35,1%)	117 (22,3%)	14 (2,67%)

Az egyes korosztályok szerinti csoportosítás a következőként alakult: Tajti lakosainak legnagyobb része (35,1%-a) a középkorúak korosztályba tartozik. A második és a harmadik helyen nem sok különbséggel a fiatalok valamint a 60 év és 84 év közötti egyének állnak. Viszonylag kevés a 14 éven aluli gyerekek száma. Összesen 14 személy tartozik a 85 éven felüli korosztályba, ami a lakosság 2,67%-át teszi ki. Ami a nemek szerinti eloszlást illeti korosztályok szerint, meg lehet állapítani, hogy a férfiak két egymást követő korosztályban, a fiatalok és a középkorúak korosztályában vannak többségben, míg a nők a maradék három korosztályban emelkednek ki.

1.4. Cered története

A másik vizsgálandó település Magyarország területén fekszik. Cered község Nógrád megye északkeleti csücskében, Salgótarján kistérségében fekszik. Határos Szlovákiával és Heves megyével is. A településrészei a következők: Alsóutaspuszt, Felsőutaspuszt, Füzespuszt, Hármaskútpuszt, Takács házpuszt, Tótújfalupuszt.

⁵ <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=50355>

⁶ <http://portal.statistics.sk/files/obce-pohlavie.pdf>

A Medves-hegy lábánál ered a Tarna. A falu fekvése kedvező, ugyanis az év nagy részében láthatók a Mátra, a Bükk és a Tátra csúcsai (vö. <http://www.medvesalja.hu/>).

Az első írásos emlék a XV. századból származik, 1427-ben Szécsényi László birtokaként tartották számon Ceredet.

1731-től Cerednek van római katolikus temploma. A templomot 1884-ben felújították, nem egészen 20 évre rá leégett az egész helység, ezért újraépítették (vö. Borovszky 1987: 28; vö. <http://www.medvesalja.hu/>). A környékbeli lakosok mind a mai napig járnak szentmisére. Cered lakosságának nagy része (66,28%-a) a legfrissebb népszámlálási adatok szerint római katolikus vallású⁷.

Cerednek van egy asszonykórusa és egy palóc hagyományőrző táncsoportja is. Körzeti orvossal, fogorvossal és gyógyszertárral is rendelkezik a falu. Található itt egy általános iskola óvodával és körzeti könyvtárral egybekötve (vö. Borovszky 1987: 28; vö. <http://www.medvesalja.hu/>). Az iskola épületét 2011-ben újították fel és bővítették. Jelenleg 150 diák látogatja az iskolát. A 2011-es népszámlálás alapján a Cered lakosainak több mint fele csak az általános iskolát fejezte be. A lakosság megközelítőleg 40%-ának van középfokú iskolai végzettsége, a maradék körülbelül 10%-nak pedig egyetemet végzett⁸.

A két vizsgált falu alig néhány száz méterre kerül egymástól, mégis több mint 60 km-t kellett megtenni autóval ahhoz, hogy a két falu népe találkozhasson. A magyarok hosszú időre el lettek választva egymástól. 2007. december 20-a volt az a nap, amikor megnyitották a Tajti – Cered átjárót, és ezzel csatlakozott a schengeni övezethez. A határ megnyitása az itt élők számára lehetővé tette a munkalehetőség és a vásárlás szélesebb választékát. Azóta több szlovákiai látogatja Magyarország területeit, és magyarországiak is előszeretettel néznek át Tajtira és környékére⁹.

1.5. Cered lakosságának rétegződése

Ebben az alfejezetben Cered lakosságának rétegződését mutatom be a népszámlálási adatok alapján.

A népesség száma Ceredben csökkenő tendenciát mutat. 1980-ban 1561 lakosa volt, 10 évvel később már csak 1393. A 2001-es népszámlálás alapján a lakosság száma 1248 fő volt, a

⁷ vö. http://www.terezvaros.hu/testuleti/nepsz2011-3/pdf/nepsz2011_03_12.pdf

⁸ vö. http://www.terezvaros.hu/testuleti/nepsz2011-3/pdf/nepsz2011_03_12.pdf

⁹ vö. <http://www.tveger.hu/hirekreszlet.php?hir=6336>

legfrissebb adatok szerint pedig 1127. Észrevehető, hogy egy-egy évtized elteltével egyre kevesebb fővel csökkent Cered lakosainak száma¹⁰.

6. táblázat: Cered lakosságának nemzetiség szerinti megoszlása¹¹

Nemzetiség	2011-es adat	Százalékban kifejezve
Magyar	930	91,99%
Cigány	74	7,32%
Egyéb	7	0,69%
Összesen	1011	100%

Cered lakossága a 2011-es népszámlálás alapján nagy részben magyar nemzetiségű, elsősorban találkozunk olyanok személyekkel, akik cigánynak vallják magukat. Szeretném megjegyezni, hogy a határ másik oldalán, Tajtin, ezt a népcsoportot romának nevezik. Tajtin a cigány szó lenézően hat, inkább gúnynévként használatos.

Ha ezt a táblázatot összehasonlítjuk Tajti lakosságának nemzetiségi összetételével, megállapíthatjuk, hogy a magyarok aránya a szlovákiai településen egy kicsivel magasabb, mint Ceredben. A lakosok 7,32%-a cigány nemzetiségűnek vallotta magát, Tajtin pedig csak négyen vallották magukat romának.

7. táblázat: Cered lakosságának nemek szerinti rétegződése¹²

	2011-es adat	Százalékban kifejezve
Nők	602	53,42%
Férfiak	525	46,58%
Összesen	1127	100%

A fent látható táblázat mutatja, hogy ugyan nem sokkal, de a nők vannak itt is többségben a férfakkal szemben. Ez az arány nagyban hasonlít a tajti eredményekhez.

8. táblázat: Cered lakosságának egyes korosztályok szerinti csoportosítása¹³

Korosztályok	0-14	15-39	40-59	60-69	70-
Összesen/ Százalékban kifejezve	137 (12,16%)	299 (26,53%)	321 (28,48%)	193 (17,13%)	177 (15,17%)

¹⁰ vö. http://www.terezvaros.hu/testuleti/nepsz2011-3/pdf/nepsz2011_03_12.pdf

¹¹ vö. http://www.terezvaros.hu/testuleti/nepsz2011-3/pdf/nepsz2011_03_12.pdf

¹² vö. http://www.terezvaros.hu/testuleti/nepsz2011-3/pdf/nepsz2011_03_12.pdf

¹³ vö. http://www.terezvaros.hu/testuleti/nepsz2011-3/pdf/nepsz2011_03_12.pdf

A nyolcadik táblázatban összesítettem a lakosságot egyes korosztályokra szétbontva. Középkorúak élnek a legtöbbben ebben a faluba, nem sokkal lemaradva a második helyen állnak a 15 éven felüliek és 39 éven aluliak. A nyugdíjas korosztályba tartozó egyének száma 193 fő, a 70 éven felülieké pedig 177 fő. A legkevesebben a 14 éven aluli gyerekek vannak, számuk 137.

Ha az eredményeket összehasonlítjuk Tajti adataival, megállapíthatjuk, hogy a 14 éven aluliak aránya nagyjából megegyezik a két faluban, a többi korosztály is hasonló, bár nem lehetséges pontosan megállapítani, mivel a korosztályok kategorizálása eltérő.

2. A NYELVJÁRÁSOK

A nyelvjárásokkal foglalkozó tudományt az 1840-es években *nyelvjárástannak*, az 1890-es évektől fogva pedig *dialektológiának* nevezték. A dialektológia vizsgálja a regionális nyelvváltozatok nyelvrendszerét és nyelvhasználatát az adott nyelv többi nyelvváltozatához viszonyítva. Kezdetben ez a tudomány a nyelvjárási adatok, tények összegyűjtésével foglalkozott, később a kutatás középpontjában a nyelvjárások működési szabályai, valamint a nyelvjárási elemek használatának törvényszerűségei álltak (vö. Kiss 2003: 61).

A nyelvjárásról elmondható, hogy állandóan változik. Vannak bizonyos jelenségek, amelyek ma már nem találhatók meg a nyelvjárásokban, és találkozhatunk újabb keletkezésű jelenségekkel is, melyeket pár évvel ezelőtt még nem ismertek az emberek (vö. Menyhárt – Presinszky – Sándor 2009: 10).

A nyelvjárások pragmatikai visszaszorulásáról akkor beszélünk, ha a nyelvjárások kiszorulnak, és helyüket kisebbségi körülmények között az államnyelv nyelv veszi át (vö. Kiss 2003: 248).

Fontos figyelembe venni, hogy a nyelvjárást beszélők hogyan viszonyulnak a nyelvjárásukhoz. Abban az esetben erősödhet meg a nyelvjárások helyzete, ha a beszélők pozitívan viszonyulnak hozzá, bátran használják és terjesztik, tehát nem szégyellik nyelvjárásukat. A nyelvjárások helyzete gyengülhet, ha az egyének negatívan viszonyulnak hozzá, megpróbálják kerülni, kiszorítani a beszédükből, mert úgy gondolják, ezzel meg vannak bélyegezve. Az, hogy az egyének pozitívan vagy negatívan viszonyulnak a nyelvjárásukhoz, koronként, vidékenként, társadalmi rétegenként változik (vö. Kiss 1994: 75). Az iskolának az lenne az egyik feladata, hogy kialakítsa a diákok pozitív attitűdjét a nyelvjárásokkal szemben, hogy nyelvjárásban beszélni nem szégyen, legyenek rá büszkék (vö. Menyhárt – Presinszky – Sándor 2009: 10).

A dialektológia feladatai sokrétűek: gyűjti, rendszerezi, dokumentálja a nyelvjárási adatokat, leírja ezeknek a szabályrendszerét, valamint megfigyeli a nyelvjárásban keletkezett változásokat (vö. Menyhárt – Presinszky – Sándor 2009: 11).

Kiss Jenő szerint három nyelvváltozattípust különböztetünk meg: a területi, a társadalmi és a köznyelvi nyelvváltozatot. A területi nyelvváltozatok közé tartoznak a nyelvjárások (vö. Kiss 2003: 26-27). A nyelvjárási és a regionális köznyelvi elemet nagyon nehéz megkülönböztetni, ugyanis a beszélőnél egyszerre is előfordulhat a két jelenség (vö. Balogh 1992: 29). A regionális köznyelvet a hetvenes évekkel ellentétben a falusi lakosság bizonyos rétege is használja (vö. Balogh 1990: 2009).

A regionális köznyelv a szlovákiai magyarság kétnyelvűségéből adódóan több eltérést mutat a magyarországihoz képest. Mivel nem rendelkezünk olyan adatokkal, amelyek alapján a regionális köznyelvek jelenléte bizonyítható lenne, csak feltételezni lehet, hogy a nyelvjárási elemek és ezzel együtt a kontaktusjelenségek olyan típusból kerülhettek be a városok regionális köznyelvébe, mint a közép-dunántúli – kisalföldi, a palóc vagy éppenséggel az északkeleti (vö. Menyhárt – Presinszky – Sándor 2009: 45-46).

A nyelvjárások időben megelőzik a köznyelvet. Az emberek beszédben és írásban is nyelvjárást használtak, ebből következik, hogy a nyelvjárás az előzmény, ennek beszélt változata pedig a köznyelv. Ez utóbbit nevezzük következménynek (vö. Menyhárt – Presinszky – Sándor 2009: 46). Új nyelvjárások még a köznyelv kialakulása után is kialakulhatnak (vö. Kiss 2003: 44).

A nyelvjárásokban élők először a nyelvjárási nyelvváltozatot sajátítják el, és csak aztán a magyar köznyelvet. Az itt élők számára a domináns nyelvváltozat maga a nyelvjárás, amiben élnek, mivel ezt sokkal többen ismerik és használják, mint a köznyelvet (és a szlovák nyelvet) (vö. Menyhárt – Presinszky – Sándor 2009: 46).

„Ezt a helyzetet az alábbi tényezők együttes hatása idézi elő:

1. a szlovákiai magyarok többsége falun él;
2. a szlovákiai magyar kisebbség tagjai közül kevesebb a felső- és középfokú végzettségű;
3. a magyar anyanyelvűek egy része nem magyar tannyelvű iskolába járt, s emiatt nem került intézményes keretek között a magyar köznyelvvvel kapcsolatba;
4. a szlovákiai magyaroknak kevesebb lehetősége van a magyar köznyelv alkalmazására, mivel a nyilvános színtereken, ahol a standard használatát várják el, a szlovák nyelvvel kell osztoznia;
5. a standard széleskörű elterjedése Magyarországon a Trianon utáni időkben történt, s így ez a folyamat a szlovákiai magyarok nyelvhasználatát már kevésbé érintette” (Lanstyák 2000: 155).

A nyelvi attitűd az emberek hozzáállása, viszonyulása a nyelvekhez, nyelvváltozatokhoz, nyelvi jelenségekhez és elemekhez, illetve vélekedése a konkrét nyelvhasználatról (vö. Kiss 1995:135).

A nyelvi attitűddel szorosan összefügg két fogalom: a presztízs és a stigma. Egyértelmű, hogy az a nyelvi forma terjed el leginkább, aminek egy társadalomban nagyobb a presztízse, a tekintélye. Ebből következik, hogy az a forma, aminek nincs presztízse, amit lenéznek, elutasítanak, szégyellnek, az válik előbb-utóbb stigmává (vö. Kiss 2003: 218). Presztízse a köznyelvnek van, mert az a mindenki számára elfogadott nyelvhasználat, a többi nyelvváltozatot, beleértve a nyelvjárásokat is, az emberek negatív jelenségként kezelik (vö. Kiss 1995: 137).

A nyelvjárásokat beszélők megértik egymást, nincsenek nagy különbségek a szókészletükben. Ebből következik, hogy ha a nyelvjárásokat és a köznyelvet összehasonlítjuk, találunk ugyan néhány eltérést, de az egyezések száma magasabb lesz. A nyelvjárások

szókészletét olyan szavak alkotják, amelyek a köznyelvvvel megegyeznek és attól eltérnek (vö. Menyhárt – Presinszky – Sándor 2009: 103). Szókészleti hiányról akkor beszélünk, ha bizonyos szavak az adott településen ismeretlenek. Ebből kifolyólag, az eltérések másik típusa, a szókészleti többlet, vagyis a tájszavak azok a szavak, amelyek a köznyelvben nem ismernek (vö. Menyhárt – Presinszky – Sándor 2009: 103).

Hegedűs Attila szerint a tájszó egy olyan lexéma, amely nem található meg a beszélt és az írott köznyelvben, csupán nyelvjárásokban vannak jelen, tehát területi kötöttségűek (Hegedűs vö. 2001: 376).

A tájszavaknak három csoportja alakult ki az szerint, hogy az adott lexéma megtalálható-e a köznyelvben vagy sem. Ha megtalálható, akkor meg kell állapítani, hogy az adott lexéma alakban vagy jelentésben tér el a nyelvjárásokban használt szótól (vö. Menyhárt – Presinszky – Sándor 2009: 103).

A valódi tájszavak a köznyelvet beszélők számára ismeretlenek. Az ilyen szavak jelentését a szöveggörnyezetből lehet kikövetkeztetni. Megkülönböztetünk fogalmi tájszavakat valamint névbeli tájszavakat. A fogalmi tájszavak esetében a köznyelvből hiányzik a megnevezés. A névbeli tájszavak olyan szavak, amelyeknek megvan a köznyelvi megnevezése, csak a nyelvjárásokban más-más szóval fejezik ki. Névbeli tájszóra példa a *fánk*, ami a palóc vidéken *pámpuská* néven ismert (vö. Menyhárt – Presinszky – Sándor 2009: 103–104). A valódi tájszavak gazdagságát bővítik az idegen nyelvekből átvett jövevényszók, amelyek leginkább a határok mentén elterülő területeken használatosak (vö. Menyhárt – Presinszky – Sándor 2009: 104).

A jelentésbeli tájszavak megtalálhatók a köznyelvben is, de a nyelvjárásokban ismert szó jelentésben tér el a köznyelvi szótól (vö. Menyhárt – Presinszky – Sándor 2009: 104).

Az alaki tájszavak csak alakban, legalább egy fonémában térnek el a köznyelvi szótól, ebből kifolyólag ez a legkönnyebben megérthető a köznyelvet, illetve nyelvjárást beszélők számára. Az alaki tájszavak megítélésakor nem szabad csupán abból következtetnünk, hogy a tájszó legalább egy fonémában tér el a köznyelvi szótól. Az *i*-ző nyelvjárásokban az *ilet*, *níz*, *szíp* nem tekinthető alaki tájszónak, viszont azon nyelvjárásokban, például Medvesalján, ahol az *i*-zés csak néha fordul elő például a *kötíny* esetében, már alaki tájszónak nevezzük (vö. Menyhárt – Presinszky – Sándor 2009: 105).

2.1. A palóc nyelvjárási régió

A palócok fő azonosító jegye az illabiális *ä* és a labiális *ā*. Imre Samu ezt alapul véve így jellemezte a palócokat: „Mindazokat a nyelvjárásokat, amelyekben az *a*, *á* fonéma tipikus realizációja

á, ā, a nyelvjárástani szakirodalom palócnak vagy palócosnak szokta nevezni” (Imre 1971: 349). Ugyanerre a hagyományra hivatkozva jellemzi Juhász Dezső is a palócságot (Juhász 2001: 282).

Juhász Dezső négy tömbre, ezen belül pedig nyelvjárás csoportokra osztotta fel a palóc régiót:

1. nyugati tömb: nyugati palóc + északnyugati palóc;
2. középső tömb: középpalóc + Ipoly vidéki;
3. keleti tömb: keleti palóc + Hernád vidéki;
4. déli tömb: déli palóc + Eger vidéki (Juhász 2001: 284-285).

A legtöbb palóc sajátosság a középső tömbben maradt fenn. A továbbiakban ezt a tömböt jellemezném, mivel az általam vizsgált mindkét település ehhez a tömbhöz tartozik, pontosabban a középpalóc nyelvjárás csoporthoz.

A középpalóc nyelvjárás csoporthoz tartozik a régi Nógrád és Gömör – Kishont megye déli-délnyugati része, vagyis a Losonci járás és a Rimaszombati járás nagy része. Cs. Nagy Lajos 1993-tól végzett nyelvjárási kutatást Medvesalján, összesen 12 településen (vö. Cs. Nagy 2003).

Ez a térség is, ahogy az összes többi nyelvjárás csoport, különböző hangtani sajátosságokkal rendelkezik a magánhangzók és a mássalhangzók terén is (vö. Menyhárt – Presinszky – Sándor 2009: 144).

2.1.1. A középpalóc régió főbb hangtani sajátosságai

Elsőként a magánhangzókra jellegzetes sajátosságokat jellemezem.

„1. Fonéma rendszere 8:8-as, azaz a rövid magánhangzók nál megvan a zárt *ĕ*: nyílt *e* fonéma ellentét, s a hosszú mássalhangzók nál pedig egy fonéma jelenti a többletet a köznyelvvel szemben: a hosszú nyílt *ē*. Más-más lexémával fejezik ki azt, amit a köznyelv homonimával jelöl: *fēl* főnév: *fēl* ige.

2. Köznyelvi *ú*, *ű* helyén az *ó*, *ő* igen gyakori (*gyűrő*, *sűrő* stb).

3. A nyelvjárás gyengén *í*-ző; a köznyelvi *é* helyén a rövid *i* ritka, a *kezibe* ’kezébe vagy kezében’ változat viszont általános.

4. A *söpör~sēpēr* típusú alakpárok közül az illabiális változat él (*csēpēg*, *vēdēr*). Elvértve azonban mégis akad a köznyelvhez képest *ő*-ző forma is (*őköt*, *szög*).

5. A köznyelvi *ü*, *ű* helyén néhány morfémban *i*, *í* jelentkezik (*kilső*, *siket*, *híves*).

6. A szótagzáró *l* az *ol*, *öl* hangkapcsolatban tőszavakban gyakran kiesik, és pótlónyúlást idéz elő (*nyóc*, *zód*, *vógy*).

7. A tárgyrag előtt *-k* többesjeles és birtokos személyjeles relatív tövek után a tövéghangzó középső nyelvvállású: *ázokot*, *ezékēt*, *őköt*.

8. A zárt *ĕ* gyakori szóvégen is: *epē*, *feketē*.

9. Az *á* fonéma labiális, az *a* illabiális megoldású. Az *á* többnyire egyetlen megoldás, az *ā* típusú megoldások száma azonban viszonylag magas.

10. Az *ó*, *ő*, *é* a terület egy részén monotongusos, a keleti középpalóc azonban és a Medvesalján enyhén záródó diftongusban is realizálódhatnak: *jóu*, *őüs*, *kéir*” (Menyhárt – Presinszky – Sándor 2009: 144).

A mássalhangzók jellemző sajátosságai a következők:

1. A középpalóc nyelvjárásban az *ly* jelenti a többletet a köznyelvvvel szemben.
2. Néhány morfémban a *j* helyén *r* után szótőben *ny* áll: *bornyú*, *várnyú*.
3. A szótagzáró *l* többnyire csak az *ol*, *öl* hangkapcsolatban szótővekben esik ki.
4. A *t*, *d*, *n*, *l* palatalizációja különösen *i* előtt gyakori, de a jelenség nem általános érvényű, hanem erősen morfémahoz kötött, pl. *szeretyi*, *gyijó*, *kenyi*.
5. A meg igekötő *g*-je teljesen hasonul az ige szókezdő mássalhangzójához: *mëffontuk*, *mësszārätt*, *mëvvártá*.
6. Az *-rs-* hangkapcsolatban az *-r-* teljesen hasonul: *bossó* (vö. Menyhárt – Presinszky – Sándor 2009: 144).

2.1.2. A középpalóc régió főbb alaktani sajátosságai

Végül az alaktani sajátosságokat említem meg.

1. A középpalóc nyelvjárásokban még él a rövidmagánhangzós szótő a *tehen*, *szeke* típusú névszótővekben, valamint a *fäjé*, *fäig*, *äpjäé* alakok is általánosak.
2. Az igetők közül az *eszik*, *iszik* igék múlt idejű *ëtt*, *itt* ’evett, ivott’ alakjai használatosak.
3. Az E/3. birtokos személyjel a terület nagy részén *-(ja)/-(j)i* alakú: *lābā*, *bornyújā*, *veji*, *kertyi*. A T/3 birtokos személyjel tipikus formája *-(j)ok/-(j)ök/-(j)ik*: *hāzok*, *kertyik*. A T/1.-ben birtokos személyjelben és igeragban is az *-unk/-ünk* helyén *-ónk/-őnk* található: *mādārónk*, *kertőnk*, *mēnőnk*.
4. A határozott tárgyas igeragozásban a T/1. *-juk* rag többnyire *j* nélküli: *mosuk*, *nyomuk*.
5. A *-ból/-ből*, *-ról/-ről*, *-tól/-től* ragok *-bó/-bő*, *-ró/-rő*, *-tó/-tő* alakban élnek.
6. A *-hoz/-hez/-höz* realizációja háromalakú, *-ho/-he/-hö*.
7. A *-val/-vel* rag *v*-je nem hasonul (*lovákvál*, *szekerve*l).
8. A családi helyhatározóragok előfordulása a következő: a *-nyi* ’-ékhoz, éknál’ jelentésben, a *-nó/-nő* pedig ’-éktől’ jelentésben használatos. Tulajdonnevek esetében a ragok előtt *-ék* képző is állhat (*Sāndornyi~Sāndoréknyi*, *Sāndornó~Sāndoréknó*)” (Menyhárt – Presinszky – Sándor 2009: 144-145).

3. AZ ANYAGGYŰJTÉS

A nyelvjárási anyaggyűjtést a két szomszédos településen, Tajtin és Ceredben végeztem 2014 januárjában. Az előbbi Szlovákiához, az utóbbi Magyarországhoz tartozik. Hála a 2007-ben megnyitott határnak, nem okozott különösebb problémát meglátogatni a magyarországi adatközlőket. A munkám célja, hogy némi betekintést nyújtsak az itt élőknek és a nem itt élőknek egyaránt azzal kapcsolatban, hogy a szókészleti jelenségek milyen mértékben egyeznek meg, illetve különböznek két szomszédos ország szomszédos településén. Próbáltam választ adni arra a kérdésre, hogy az egyik zsákfalu nyelvváltozata mennyiben tér el a másik zsákfalu nyelvváltozatától.

3.1. A gyűjtés módszere

Számomra fontos volt, hogy a vizsgált települések nyelvi állapotáról valós képet adjak, így az anyaggyűjtéshez szükséges módszereket is a célnak megfelelően választottam ki (vö. P. Lakatos szerk. 2012: 24).

A nyelvjárási adatok rögzítésére szolgált a számítógépes hanghordozó, vagyis a diktafon. A hangrögzítés azért volt fontos, hogy a későbbiekben tetszőleges számban vissza lehessen hallgatni, így oda lehessen figyelni a szupraszegmentális jelenségekre is, mint a hangsúly, hanglejtés vagy a beszédtempó (vö. Balogh 2003: 170–171).

Az adatközlők kiválasztásánál törekedtem arra, hogy olyan személyeket válasszak ki, akiknek a nyelvhasználatuk hasonlít a falu többségének nyelvhasználatára. Tehát nem a különleges, hanem az átlagos beszélőt részesítettem előnybe. Nem utolsó sorban értelmes embereket kerestem, akik könnyedén megértik az általam feltett kérdéseket, és ezekre választ is tudnak adni (vö. Deme 1975: 174).

Egyetértek Demével, miszerint az idősebb generációt előnyben szokás részesíteni, ugyanis ők azok, akik ritkán hallott tájszavakat is tudnak mondani (vö. Deme 1975: 177). Ez az általam vizsgált mindkét településen beigazolódott, viszont az anyaggyűjtésnél nem részesítettem előnybe az idősebbeket, az adatközlőim között ugyanolyan számban szerepeltek a fiatalok és a középkorúak is.

Az interjúk készítésekor a kérdezés során az aktív módszer közvetett (indirekt) fajtáját használtam, vagyis a keresett fogalmat körülírtam, megmagyaráztam anélkül, hogy a keresett szó köznyelvi vagy nyelvjárási alakját kimondtam volna (vö. Deme 1975: 182-184).

Az aktív gyűjtés hátránya, ahogy Balogh is írja az, hogy interjúhelyzetben az adatközlő próbálja betartani a nyilvános beszédhelyzet előírásait, azaz választékosan, „köznyelviesen”

beszél, ami hátráltathatja a reális eredmények létrejöttét (Balogh 2003: 164). Ezért a beszélgetés elején tisztáztam a kutatás céljait, és hogy mit várok el a megkérdezettől.

Az interjúk során 51 tájszóra kérdeztem rá. A kérdéseket Cs. Nagy Lajos 2011-ben kiadott könyvéből, *Medvesalja magyar nyelvjárási atlaszából* vettem. A könyv 750 címszót tartalmazott. Ebből szubjektív módon választottam ki azt az 51-et, amellyel bővebben foglalkoztam. A kérdéseket úgy tettem fel, hogy még véletlenül se hangozzon el a keresett szó köznyelvies alakja sem.

A vizsgált szavak mindegyikét kikerestem a *Magyar értelmező kéziszótárban* és az *Új magyar tájszótárban* is. Az előbbi alapján soroltam be a szavakat az egyes kategóriákba. Azok a szavak, amelyek nem találhatók meg a szótárban, a valódi tájszavak csoportjába tartoznak. Ide tartoznak továbbá azok a szavak is, amelyek szerepelnek a szótárban, de a szavak előtt áll a *nép* vagy a *táj* rövidítés. Azok a szavak, amelyek jelen vannak a szótárban, de a köznyelvi jelentésük más mint az a jelentés, amit a vizsgált területeken használnak, a jelentésbeli tájszavak kategóriájába kerültek. Végül azok a szavak, amelyek szintén megvannak a szótárban, csak a szavak alakja tér el a két faluban használt alaktól, az alaki tájszavak csoportjába tartoznak.

Az *Új magyar tájszótárban* minden szó mellett megtaláljuk, hogy az egyes területeken belül milyen alakban használják a szavakat. Találkoztam olyan szavakkal, amelyek alatt olvasható, hogy az adott szóalak Tajtira, illetve a környező településekre (mint például Medveshidegkútra vagy Óbástra), Nógrád megyére, illetve a palóc vidékre jellemző. A *surc* valódi, valamint a *masina* jelentésbeli tájszavak mellett többek között az Óbást helyiségnév áll. A *bonc* alaki tájszó mellett ott áll, hogy a Nógrád megye déli részére és Óbástra is ez az alak jellemző. A *cibe* és a *girind* alaki tájszavak mellett többek között Tajti is megtalálható.

Próbáltam különböző korosztályú, nemű, iskolázottságú és foglalkozású emberekkel elkészíteni az interjút. Fő szempontnak számított, hogy olyan egyéneket kérdezzek meg, akik a vizsgált településeken születtek, illetve nőttek fel, tehát fontos volt, hogy ismerjék a község nyelvjárását.

15 tajti és 15 ceredi adatközlővel dolgoztam, korosztályonként 5-5 személlyel. Az első korosztályba a 18 és 29 év közöttiek, a másodikba a 30 és 49 év közöttiek, végül a harmadik korosztályba az 50 és 80 év közötti egyének tartoztak.

Tajtin 8 nővel és 7 férfival, Ceredben pedig 7 nővel és 8 férfival dolgoztam együtt. A nemek között nem vettem észre lényegesebb nyelvhasználati különbséget.

A korosztályokon és a nemeken belül próbáltam különböző iskolai végzettséggel rendelkező egyéneket megszólaltatni. Általánosan elmondhatom, hogy mind a három

korosztályban szerepel a megkérdezettek között általános iskolai, középiskolai és főiskolai végzettségű is.

A foglalkozásokat figyelembe véve is sokszínű emberekkel készítettem az interjút, volt közöttük menedzser, üzletvezető, mérnök, tanár, vállalkozó, nyugdíjas, nevelőnő, hegesztő, egyetemi hallgató, polgármester, stb...

A legtöbb tájszóra kerek kérdező mondattal kérdeztem rá, például: „*Mi az a növény, amely megcsípi az ember kezét, ha hozzányúl?*” Az ilyen kérdéseket akkor alkalmazzák, amikor az egyes címszavak nyelvjárási megfelelőit szeretnék összegyűjteni (vö. Balogh 2003: 165). Hiányos kérdésnél az adatközlőt megkérhetjük a kiegészítésre, például a „*Mit kérdezünk, ha kisbaba született, hogy lány-e vagy ...?*” kérdés esetében (vö. Deme 1975: 187). Ha vannak olyan tárgyak, eszközök az adatközlők otthonaikban, amelyekre rá akarunk kérdezni, akkor a keresett tárgyra rá is mutathatunk (*tűzhely, kilincs*). Ugyanilyen eljárással szemléltethetjük a test részeit (*szemöldök, comb*) vagy az egyes ruhadarabot (*mellény, kötény*). Képeket, rajzokat is felhasználhatunk, amennyiben a keresett szó körülírása félrevezető vagy bonyolultabb lenne (*borsó, egres*) (vö. Deme 1975: 182-184).

4. A SZÓKÉSZLETI VIZSGÁLATOK EREDMÉNYEI

Ebben a fejezetben szeretném bemutatni az interjúk során kapott eredményeket. A tájszavak ismerete és használata a két vizsgált településen, Tajtin és Ceredben némi eltérést is mutat, erre majd az összesített táblázatnál térek ki. Három kategóriát különböztettem meg, az szerint, hogy az egyes kérdésekre milyen válaszokat kaptam. Az interjúk során kapott eredményeket táblázatok segítségével szemléltetem. A kérdőív tartalmazott példákat alaki, jelentésbeli és valódi tájszavakra egyaránt. E három típust három külön táblázatban jegyeztem le. A táblázat 5 oszlopból áll: az első oszlop tartalmazza a tájszót, amire rákérdeztem; a második oszlopban megtalálható a tájszó köznyelvi megfelelője, illetve a tájszó jelentése; a további három oszlopban számok segítségével szemléltetem, hogy az adatközlő a megkérdezett tájszót ismeri és használja, rákérdezéssel ismeri, illetve nem ismeri. Hogyha például a *bādog* jelentésbeli tájszót, ami egyébként zománcos, füles edényt jelent, a megkérdezettek közül 8-an ismerik, akkor a jelölése 8/15 alakban fordul elő.

4.1. Tajti

4.1.1. Valódi tájszavak

Valódi tájszó alatt a köznyelvben ismeretlen, a köznyelvi beszélő számára felismerhetetlen szót értem: a köznyelvi beszélő általában nem érti ezeket a szavakat (vö. Hegedűs 2003: 378).

9. táblázat: A valódi tájszavak ismerete Tajtin

Tájszó	Jelentése	Ismeri és használja	Rákérdezéssel ismeri	Nem ismeri
<i>békáfenyér</i>	'békanyál'	6/15	5/15	4/15
<i>bátushaluská</i>	'derelye'	5/15	9/15	1/15
<i>firhàng</i>	'függöny'	10/15	4/15	1/15
<i>fűrik</i>	'talicska'	13/15	2/15	0/15
<i>kopërtà</i>	'boríték'	8/15	5/15	2/15
<i>lájbi</i>	'mellény'	9/15	5/15	1/15
<i>molnārlàskà, mōnārlàskà, làskà, mōnārkalācs</i>	'vasformában sült ostya'	8/15	7/15	0/15
<i>pécsik</i>	'csípős légyfajta'	8/15	7/15	0/15
<i>pitty</i>	'ajak'	4/15	9/15	2/15
<i>pāmpuskà</i>	'fánk'	15/15	0/15	0/15
<i>surc</i>	'kötény'	6/15	7/15	2/15

Kérdőívemben 11 valódi tájszóra volt példa. A legtöbb esetben ugyan ismerik és használják a fent látható tájszavakat, de konkrétan csak a *pāmpuskà* szót használja és ismeri minden tajti adatközlő.

Elenyésző azoknak a száma, akik a táblázatban található szavak valamelyikét ne ismernék. Az egyértelmű, hogy az olyan szavakat, mint a *békáfenyér*, *bátushaluska*, *firhàng*, *kopértà*, *lájbi*, *pitty és surc* inkább az idősebb adatközlők aktív szókincsében találhatók meg, de a fiatalabb egyének is még ismerik ezeket a szavakat. A *békáfenyért* többnyire a köznyelvi megfelelőjeként, békanyálként használják.

Tajtin a molnárkalács több alakja is ismert: négyen *molnārlāskáként*, hárman *mónārlāskáként*, újabb négyen *lāskáként* egy esetben pedig *mónārkalācsként* használják.

4.1.2. Jelentésbeli tájszavak

A jelentésbeli tájszó csupán egy vagy több jelentésben különbözik a köznyelvi szótól. A köznyelvi beszélő nem érti, illetve félreértheti a tájszót abban az esetben, ha az adott tájszót a köznyelvitől eltérő jelentésben használják (vö. Hegedűs 2003: 378).

10. táblázat: A jelentésbeli tájszavak ismerete Tajtin

Tájszó	Jelentése	Ismeri és használja	Rákérdezéssel ismeri	Nem ismeri
<i>bādog</i>	'zománcos, füles edény'	8/15	6/15	1/15
<i>büszke, biszke</i>	'egres'	13/15	1/15	1/15
<i>csík</i>	'metélt tészta'	15/15	0/15	0/15
<i>csikár</i>	'karmol'	10/15	5/15	0/15
<i>fejel</i>	'párna'	7/15	7/15	1/15
<i>gyerék</i>	'fiú'	1/15	14/15	0/15
<i>másina</i>	'tűzhely'	10/15	4/15	1/15
<i>nagyújj</i>	'hüvelykujj'	12/15	3/15	0/15
<i>púp</i>	'köldök'	15/15	0/15	0/15
<i>vānkos</i>	'párna'	1/15	7/15	7/15

Az interjú során 10 jelentésbeli tájszóra kérdeztem rá. Két olyan szó is volt, ami mindenki adatközlő számára egyértelmű volt: a metélt tésztaként használt *csík* és a köldökként ismert *púp* szó.

A megkérdezettek nagy része ismeri továbbá a *büszke* szót, amit egy esetben *biszkeként* hangzott el, ami már az alaki tájszavak kategóriájába tartozik.

Tíz adatközlő a *másina* tájszót ismeri, amit más néven *sparhétként* használnak, ami már egy alaki tájszó.

Számomra meglepő volt, hogy amikor ahhoz a kérdéshez értünk, hogy 'Mit kérdeziünk, ha kisbaba született, hogy lány-e vagy ...?' az idősebb adatközlők nagy része fiút válaszolt. A fiú értelemben használt *gyerék* tájszó a kutatás alapján nem nagyon ismert, ennek oka azonban az interjúhelyzet lehetett, mivel a mindennapi életben sokszor lehet hallani főleg az idősek körében a *gyerék* tájszó használatát.

A *vānkos* jelentésbeli tájszó is a kevésbé ismert szavak közé tartozik, ennek oka pedig az, hogy Tajtin vagy a köznyelvi megfelelőjeként használják, vagy pedig egy másik jelentésbeli tájszót, a *fejelet* használják a párna megnevezésére.

4.1.3. Alaki tájszavak

Az alaki tájszó alakban, vagyis legalább egy beszédhangban különbözik a köznyelvi szótól. A köznyelvi beszélő általában megérti ezen szavakat (vö. Hegedűs 2003: 378).

11. táblázat: Az alaki tájszavak ismerete Tajtin

Tájszó	Jelentése	Ismeri és használja	Rákérdezéssel ismeri	Nem ismeri
<i>áblákja</i>	'ablaka'	2/15	13/15	0/15
<i>bód</i>	'bolt'	2/15	13/15	0/15
<i>bonc</i>	'comb'	5/15	10/15	0/15
<i>bossó</i>	'borsó'	0/15	15/15	0/15
<i>burgongyi</i>	'marharépa, burgundi'	10/15	4/15	1/15
<i>cibe</i>	'csirke'	7/15	8/15	0/15
<i>csànà, csànā, csànāl</i>	'csalán'	10/15	5/15	0/15
<i>gēdou</i>	'gida'	12/15	3/15	0/15
<i>girind</i>	'görény'	14/15	1/15	0/15
<i>gyovonik</i>	'gyón'	4/15	11/15	0/15
<i>iborkà</i>	'uborka'	2/15	13/15	0/15
<i>kötíny</i>	'kötény'	4/15	11/15	0/15
<i>kálincs</i>	'kilincs'	7/15	8/15	0/15
<i>kànà</i>	'kanál'	6/15	9/15	0/15
<i>kásznyi</i>	'fiókos komód, kaszni'	5/15	6/15	4/15
<i>mēddohosogyik</i>	'megdohosodik'	4/15	11/15	0/15
<i>mēkhí</i>	'meghív'	3/15	12/15	0/15
<i>porkol</i>	'pörköl'	14/15	1/15	0/15
<i>rétlyà, rétyà</i>	'létra'	10/15	5/15	0/15
<i>sparhét</i>	'sparhelt'	14/15	1/15	0/15
<i>szākà</i>	'szálka'	9/15	6/15	0/15
<i>szemōdōk</i>	'szemöldök'	2/15	13/15	0/15
<i>szánkà</i>	'szánkó'	3/15	12/15	0/15
<i>tányír</i>	'tányér'	6/15	9/15	0/15
<i>térgyel, térgyepēl</i>	'térdepel'	4/15	11/15	0/15
<i>tetyű</i>	'tetű'	11/15	4/15	0/15
<i>tőtöt káposzta</i>	'töltött káposzta'	8/15	7/15	0/15
<i>varnyú</i>	'varjú'	5/15	10/15	0/15
<i>vēdēr</i>	'vödör'	8/15	7/15	0/15

A legtöbb kérdés az alaki tájszavakra vonatkozott. Több szónak többféle változata is fellelhető. Ilyen például a köznyelvben használatos csalán, ami Tajtin előfordul *csànà*, *csànā* és *csànāl* alakban is. A megkérdezettek döntő része a három alaki tájszó egyikét használja. Öten használják *csànà* alakban, ketten *csànā* alakban, hárman pedig *csànāl* alakban. A létra szavunk *rétlyáként* valamint *rétyáként* is előfordul Tajtin, az előzőt négyen, az utóbbit hatan ismerik és

használják. A térdepel szó is két alakban fordul elő főleg az idősök körében: *térgyelként* és *térgyepélként*. Mindkét alakkal 2-2 esetben találkoztam.

Az adatközlők többsége az következő tájszavakat ismeri és használja: *burgongyi*, *gédou*, *girind*, *porkol*, *sparhét* és *tetyű*. Kevés olyan adatközlővel találkoztam, aki a felsorolt alaki tájszavak valamelyikét ne ismerné. Kivételt képeznek a *burgongyi* és *kásznyi* alaki tájszavak.

Az idősebbek ugyan többször használják az alaki tájszavakat, a fiatalabbakra inkább a köznyelvies forma a jellemző. Arra a kérdésre, hogy '*Mi az a hely, ahol be szoktunk vásárolni?*' a válasz minden esetben az üzlet volt, csak miután megkértem az adatközlőket, hogy mondjanak még szinonimákat, akkor mondták ki a bolt illetve *bód* szavakat.

A megkérdezettek körülbelül fele használja a *cibe*, *kálincs*, *szākà*, *tőtöt káposzta* és *védér* szavakat.

12. táblázat: A tajti eredmények összegzése

	Valódi tájszavak	Jelentésbeli tájszavak	Alaki tájszavak
Ismeri és használja	92 (55,76%)	92 (61,34%)	195 (43,33%)
Rákérdezéssel ismeri	60 (36,36%)	47 (31,33%)	250 (55,56%)
Nem ismeri	13 (7,88%)	11 (7,33%)	4 (1,11%)

Összegzésként a fent található táblázatban részletezem, hogy Tajti lakosai a megkérdezett valódi, jelentésbeli és alaki tájszavakat mennyire használják, ismerik, illetve nem ismerik.

Az adatközlők körülbelül fele ismeri és használja a valódi tájszavakat. Ebben a kategóriában a legmagasabb azoknak a száma, akik nem ismerik az általam keresett valódi tájszavakat.

A megkérdezettek közül a legtöbben azonos számmal, de eltérő aránnyal a jelentésbeli tájszavakat ismerik és használják. Ebben a kategóriában a valódi tájszavakhoz képest kevesebb azoknak a száma, akik rákérdezéssel ismerték az adott szavakat. Csupán 11 olyan esettel találkoztam, amikor a tájszavak valamelyikét az adatközlők nem ismerték.

Végül az alaki tájszavakról megállapítható, hogy a tajti adatközlők számára ezek a legkevésbé használt szavak. 12%-kal több azoknak a száma, akik csak rákérdezéssel ismerték a keresett alaki tájszavakat. A megkérdezettek 1,11%-a számára volt teljesen ismeretlen némelyik tájszó.

4.2. Cered

4.2.1. Valódi tájszavak

13. táblázat: A valódi tájszavak ismerete Ceredben

Tájszó	Jelentése	Ismeri és használja	Rákérdezéssel ismeri	Nem ismeri
<i>batushaluska</i>	'derelye'	5/15	7/15	3/15
<i>békafenyér, békalencse, békanyelv</i>	'békanyál'	7/15	2/15	6/15
<i>firhang</i>	'függöny'	3/15	11/15	1/15
<i>fűrök</i>	'talicska'	13/15	2/15	0/15
<i>koperta</i>	'boríték'	1/15	7/15	7/15
<i>lajbi</i>	'mellény'	4/15	10/15	1/15
<i>molnárlaska, mónárlaska</i>	'vasformában sült ostya'	9/15	6/15	0/15
<i>pampuska</i>	'fánk'	11/15	4/15	0/15
<i>pécsik</i>	'csipős légyfajta'	13/15	2/15	0/15
<i>pitty</i>	'ajak'	2/15	11/15	2/15
<i>surc</i>	'kötény'	7/15	4/15	4/15

Ceredben magas azoknak is a száma, akik használják a *fűrök* és *pécsik* valódi tájszavakat.

A „Hogy hívják azt az egykereű toloésközt, aminek régen deszkából volt az oldala” kérdésre néhány adatközlőnél a *fűrök* helyett a taliga szót kaptam válaszul.

A molnárlács Cered községben is több alakban fordul el; négyen *molnárlaskaként*, öten pedig *mónárlaskaként* használják.

Az interjúk során megállapítható, hogy Ceredben a *firhang* és a *lajbi* szavakat rákérdezéssel a legtöbben ismerik.

Nem volt olyan, aki ne ismerte volna a *fűrök*, *molnárlaska*, *pampuska* illetve *pécsik* szavakat.

A fiatalabb adatközlők többsége nem ismerte a *koperta* szót. A legkevésbé ismert és használt valódi tájszavak a következők voltak: *batushaluska*, *békafenyér*, *koperta* és a *surc*.

A *békafenyér* szó helyett két adatközlőnél a *békalencse*, egy adatközlőnél pedig a *békanyelv* szóval találkoztam. Összességében nézve itt is, ahogy a másik vizsgálandó településen is, a békanyál szó az ismertebb.

4.2.2. Jelentésbeli tájszavak

14. táblázat: A jelentésbeli tájszavak ismerete Ceredben

Tájszó	Jelentése	Ismeri és használja	Rákérdezéssel ismeri	Nem ismeri
<i>bádóg</i>	'zománcos, füles edény'	4/15	9/15	2/15
<i>büszke</i>	'egres'	14/15	0/15	1/15
<i>csík</i>	'metélt tészta'	14/15	0/15	1/15
<i>csíkar</i>	'karmol'	6/15	9/15	0/15
<i>fejel</i>	'párna'	3/15	11/15	1/15
<i>gyerek</i>	'fiú'	1/15	14/15	0/15

<i>masina</i>	'tűzhely'	11/15	4/15	0/15
<i>nagyúj</i>	'hüvelykujj'	7/15	8/15	0/15
<i>púp</i>	'köldök'	13/15	2/15	0/15
<i>telázi</i>	'konyhaszekrény'	4/15	3/15	8/15
<i>vánkos</i>	'párna'	4/15	7/15	4/15

A jelentésbeli tájszavak közül nem volt olyan szó, amit mindenki egyaránt használt volna. A legtöbb adatközlő a következő szavakat ismeri és használja: *büszke*, *csík*, *púp*. Öt adatközlő a *pöszméte* valódi tájszót használta az egres megfelelőjeként.

A *telázi* szót Ceredben többen is a konyhaszekrény szinonimájaként használják, ellentétben Tajtival, ahol a telázs szó a spájzban található polcot jelenti.

Akárcsak Tajtin, itt is csak egy idősebb adatközlő mondta a fiú értelemben használatos *gyerek* tájszót.

Rákérdezéssel ugyan sokan ismerik a *fejel* szót, de többnyire minden megkérdezett párnának nevezi azt a tárgyat, amit az ágyban a fej alá tesznek.

Voltak, akik számára ismeretlenek voltak a *bádóg*, *büszke*, *csík*, *fejel*, *telázi* és *vánkos* szavak.

4.2.3. Alaki tájszavak

15. táblázat: Az alaki tájszavak ismerete Ceredben

Tájszó	Jelentése	Ismeri és használja	Rákérdezéssel ismeri	Nem ismeri
<i>ablakja</i>	'ablaka'	5/15	10/15	0/15
<i>bód</i>	'bolt'	4/15	11/15	0/15
<i>bonc</i>	'comb'	1/15	14/15	0/15
<i>bossó</i>	'borsó'	0/15	15/15	0/15
<i>burgongyi</i>	'marharépa, burgundi'	4/15	4/15	7/15
<i>cibe</i>	'csirke'	2/15	13/15	0/15
<i>csana, csaná</i>	'csalán'	3/15	12/15	0/15
<i>geda, gedou</i>	'gida'	12/15	3/15	0/15
<i>girind</i>	'gőrény'	14/15	1/15	0/15
<i>gyovonik</i>	'gyón'	3/15	12/15	0/15
<i>iborka</i>	'uborka'	3/15	12/15	0/15
<i>kalincs</i>	'kilincs'	6/15	9/15	0/15
<i>kana</i>	'kanál'	5/15	10/15	0/15
<i>kasznyi</i>	'fiókos komód, kaszni'	8/15	5/15	2/15
<i>kötény</i>	'kötény'	6/15	9/15	0/15
<i>meddohosogyik</i>	'megdohosodik'	2/15	13/15	0/15
<i>mekhí</i>	'meghív'	1/15	14/15	0/15
<i>perzsel, porkol, pörköl</i>	'pörzsöl'	3/15	12/15	0/15
<i>rétlya</i>	'létra'	5/15	10/15	0/15
<i>sparhét</i>	'sparhelt'	9/15	6/15	0/15
<i>száka</i>	'szálka'	2/15	13/15	0/15
<i>szanka</i>	'szánkó'	4/15	11/15	0/15
<i>szemöldök</i>	'szemöldök'	2/15	13/15	0/15
<i>tányír</i>	'tányér'	4/15	11/15	0/15
<i>tértyel</i>	'térdepel'	9/15	6/15	0/15
<i>tetyű</i>	'tetű'	5/15	10/15	0/15
<i>tőtői káposzta</i>	'töltött káposzta'	6/15	9/15	0/15

<i>varnyú</i>	'varjú'	3/15	12/15	0/15
<i>veder</i>	'vödör'	4/15	11/15	0/15

Az alaki tájszavak közül sokan használják a *girind* és a *geda* vagy a *gedou* szót.

A molnárkalács, csalán, gida, létra, térdepel szavak két-két formában is élnek Ceredben. A csalánt ketten *csanaként*, egy idős adatközlő *csanáként*; a gidát hárman *gedaként*, kilencen pedig *gedouként*; a létrát négyen *rétlyaként*, egy adatközlő pedig *rétlyaként*; végül a térdepel igét négyen *térgyelként*, öten pedig *térgyepelként* használják.

A „Mit csinál az, aki disznóöléskor a disznószőrét leégeti?” kérdésre négyféle választ is kaptam: *pörzsöl*, *perzsel*, *porkol*, *pörköl*. Ezek közül a leggyakoribb a *pörzsöl* alak volt, tehát a köznyelvi alak, a többi alakot egy-egy adatközlő említette meg.

A megkérdezettek többsége csak rákérdezéssel ismerte az alábbi szavakat: *bonc*, *bossó*, *cibe*, *csana/csaná*, *gyovonyik*, *iborka*, *meddohosodik*, *mekhi*, *perzsel/porkol*, *száka*, *szemődök*, *varnyú*. Akadt olyan is, aki nem ismerte a *burgongyi* és a *kaszny*i tájszavakat.

16. táblázat: A ceredi eredmények összegzése

	Valódi tájszavak	Jelentésbeli tájszavak	Alaki tájszavak
Ismeri és használja	75 (45,45%)	81 (49,10%)	135 (31,03%)
Rákérdezéssel ismeri	66 (40,00%)	67 (40,60%)	291 (66,90%)
Nem ismeri	24 (14,55%)	17 (10,30%)	9 (2,07%)

Ahogy Tajtival kapcsolatban is, Cereddel kapcsolatban is a kapott eredményeket egy táblázatba összesítettem.

Ceredben az adatközlők majdnem fele ismeri és használja a megkérdezett valódi tájszavakat. Mindössze 24 olyan esettel találkoztam, amikor az adatközlők nem ismerték a 11 valódi tájszó valamelyikét.

A jelentésbeli tájszavakat vizsgálva megállapítható, hogy nagyon kevés a különbség a valódi és a jelentésbeli tájszavakat ismerők és használók között. 17 esetben volt ismertetlen a megkérdezett jelentésbeli tájszó.

Az alaki tájszavak nagy részét az adatközlők csupán rákérdezéssel ismerik. Nem kevés azoknak a száma sem, akik ismerik és használják a tájszavakat. 9 olyan esettel találkoztam, amikor a megkérdezettek nem ismerték az adott alaki tájszavak valamelyikét.

4.3. A szókészleti jelenségek összehasonlítása Tajtin és Ceredben

Ebben az alfejezetben szeretném összehasonlítani a kapott eredményeket a két vizsgált településen. A tájszavakat az ismerettségükből kiindulón állítottam össze csökkenő sorrendbe

17. táblázat: A valódi tájszavak használata Tajtin

Tájszó	Ismeri és használja
<i>pámpuská</i>	15/15
<i>fűrük</i>	13/15
<i>firhang</i>	10/15
<i>lajbi</i>	9/15
<i>kopértá</i>	8/15
<i>molnárláská, mónárláská, láská, mónárkalács</i>	8/15
<i>pécsik</i>	8/15
<i>békáfenyér</i>	6/15
<i>surc</i>	6/15
<i>bátushaluska</i>	5/15
<i>pitty</i>	4/15

18. táblázat: A valódi tájszavak használata Ceredben

Tájszó	Ismeri és használja
<i>fűrük</i>	13/15
<i>pécsik</i>	13/15
<i>pampuska</i>	11/15
<i>molnárlaska, mónárlaska</i>	9/15
<i>békáfenyér, békalencse, békanyelv</i>	7/15
<i>surc</i>	7/15
<i>bátushaluska</i>	5/15
<i>lajbi</i>	4/15
<i>firhang</i>	3/15
<i>pitty</i>	2/15
<i>koperta</i>	1/15

A táblázatokból kiolvasható, hogy míg Tajtin a megkérdezett valódi tájszavak kétharmadát legalább 8 adatközlő ismerte, Ceredben ez a szám hárommal kevesebb. Ceredben nem volt olyan valódi tájszó, amit minden adatközlő ismert volna. Tajtin egy ilyen szóval találkozunk. A *fűrük* tájszót ugyanannyian ismerték mind a két településen.

Vannak szavak, amelyeknél elég nagy a különbség a két vizsgált községben. A *firhangot* Tajtin 10 adatközlő ismerte, Ceredben viszont csak hárman. A *lajbit* Tajtin 9-en, Ceredben csak 4-en ismerték. A *koperta* a tajti listát nézve az 5. helyen áll, Ceredben ez a legkevésbé ismert valódi tájszó. Egy 62 éves férfi nevezte így a borítékot. Egy ellentétes tendencia is megfigyelhető: Tajtin a *pécsik* szó a lista vége felé található, Ceredben pedig a második helyen áll, két adatközlő kivételével mindenki ismeri és használja.

Összességében elmondható, hogy Tajtin az utolsó négy valódi tájszót 21-en ismerték, Ceredben ez a szám mindössze 10.

19. táblázat: A valódi tájszavak használata Tajtin

Tájszó	Nem ismeri
<i>békáfenyér</i>	4/15
<i>kopértá</i>	2/15
<i>pitty</i>	2/15
<i>surc</i>	2/15
<i>bátushaluska</i>	1/15
<i>firhang</i>	1/15
<i>lajbi</i>	1/15
<i>fűrük</i>	0/15
<i>molnárláská, mónárláská, láská, mónárkalács</i>	0/15
<i>pécsik</i>	0/15
<i>pámpuská</i>	0/15

20. táblázat: A valódi tájszavak használata Ceredben

Tájszó	Nem ismeri
<i>koperta</i>	7/15
<i>békáfenyér, békalencse, békanyelv</i>	6/15
<i>surc</i>	4/15
<i>bátushaluska</i>	3/15
<i>pitty</i>	2/15
<i>firhang</i>	1/15
<i>lajbi</i>	1/15
<i>fűrük</i>	0/15
<i>molnárlaska, mónárlaska</i>	0/15
<i>pampuska</i>	0/15
<i>pécsik</i>	0/15

A valódi tájszavaknál megegyezik azon szavak száma, amelyek mindkét településen az adatközlők számára ismertek voltak. A *fűrivot*, a *molnárlaskát*, a *pampuskát* és a *pécsiket* is minden megkérdezett ismerte.

Tajtin egy szót legfeljebb 4 személy nem ismert, Ceredben viszont három olyan szó is volt, amelyeket legalább négyen nem ismertek. A 15 adatközlő összesen a 11 valódi tájszó közül Tajtin 13-at, Ceredben pedig jóval többet, 24-et nem ismert.

21. táblázat: A jelentésbeli tájszavak használata Tajtin

Tájszó	Ismeri és használja
<i>csík</i>	15/15
<i>púp</i>	15/15
<i>büszke, biszke</i>	13/15
<i>nagyúj</i>	12/15
<i>csikár</i>	10/15
<i>masiná</i>	10/15
<i>bádog</i>	8/15
<i>fejel</i>	7/15
<i>gyerék</i>	1/15
<i>vānkos</i>	1/15

22. táblázat: A jelentésbeli tájszavak használata Ceredben

Tájszó	Ismeri és használja
<i>büszke</i>	14/15
<i>csík</i>	14/15
<i>púp</i>	13/15
<i>masina</i>	11/15
<i>nagyúj</i>	7/15
<i>csikar</i>	6/15
<i>bádog</i>	4/15
<i>telāzsi</i>	4/15
<i>vānkos</i>	4/15
<i>fejel</i>	3/15
<i>gyerek</i>	1/15

A jelentésbeli tájszavakra áttérve a számokból megállapítható, hogy Tajtin sokkal ismertebbek voltak a megkérdezésre került jelentésbeli tájszavak. A tájszavak háromnegyedét Tajtin legalább 8 adatközlő, Ceredben legalább 4 adatközlő ismerte.

A három legkevésbé ismert szavakat Tajtin 7-en illetve 1-en, Ceredben legfeljebb 4-en ismerték. Ahogy már az előző fejezetben is említettem, Tajtin azért nem szerepel a *telāzsi* mint jelentésbeli tájszó, mert ebben a faluban a szó köznyelvi jelentésében használják, így itt nem tekinthető tájszónak.

A két településen megegyezik a három legkevésbé ismert jelentésbeli tájszó. A *fejelt* Tajtin 7-en, Ceredben csak 3-an ismerték. Tajtin a *gyerék* és *vānkos* szót 1-1 adatközlő ismerte, Ceredben 1 és 4 adatközlő.

23. táblázat: A jelentésbeli tájszavak használata Tajtin

Tájszó	Nem ismeri
<i>vānkos</i>	7/15
<i>bádog</i>	1/15
<i>büszke, biszke</i>	1/15
<i>fejel</i>	1/15
<i>masiná</i>	1/15
<i>csík</i>	0/15
<i>csikár</i>	0/15
<i>gyerék</i>	0/15
<i>nagyúj</i>	0/15
<i>púp</i>	0/15

24. táblázat: A jelentésbeli tájszavak használata Ceredben

Tájszó	Nem ismeri
<i>telāzsi</i>	8/15
<i>vānkos</i>	4/15
<i>bádog</i>	2/15
<i>büszke</i>	1/15
<i>csík</i>	1/15
<i>fejel</i>	1/15
<i>csikar</i>	0/15
<i>gyerek</i>	0/15
<i>masina</i>	0/15
<i>nagyúj</i>	0/15
<i>púp</i>	0/15

A jelentésbeli tájszavak felét a megkérdezettek fele maradéktalanul ismerte. A lista végén álló öt szóból négy szó megegyezik a két vizsgált községben (*csikar, gyerek, nagyúj, púp*).

A legkevésbé ismert szó a szlovákiai kutatóponton a *vānkos* volt, Ceredben ezt a szót csak 4 adatközlő nem ismerte. A *telázi*, mint konyhaszekrény az adatközlők fele számára ismeretlen volt, ezzel ez a legkevésbé ismert szó Ceredben. Tajtin a *telázit* ilyen jelentésben egyik adatközlő sem használja.

25. táblázat: Az alaki tájszavak használata Tajtin

Tájszó	Ismeri és használja	Nem ismeri
<i>girind</i>	14/15	0/15
<i>porkol</i>	14/15	0/15
<i>sparhét</i>	14/15	0/15
<i>gédou</i>	12/15	0/15
<i>tetyű</i>	11/15	0/15
<i>burgongyi</i>	10/15	1/15
<i>csáná, csánā, csānāl</i>	10/15	0/15
<i>rétlyá, rétyā</i>	10/15	0/15
<i>szāka</i>	9/15	0/15
<i>tőtöt káposzta</i>	8/15	0/15
<i>vēder</i>	8/15	0/15
<i>cibe</i>	7/15	0/15
<i>kálincs</i>	7/15	0/15
<i>kānā</i>	6/15	0/15
<i>tānyír</i>	6/15	0/15
<i>bonc</i>	5/15	0/15
<i>kásznyi</i>	5/15	4/15
<i>varnyú</i>	5/15	0/15
<i>gyovonik</i>	4/15	0/15
<i>kötíný</i>	4/15	0/15
<i>mēddohosogyik</i>	4/15	0/15
<i>térgyel, térgyepēl</i>	4/15	0/15
<i>mēkhí</i>	3/15	0/15
<i>szānkā</i>	3/15	0/15
<i>āblākjá</i>	2/15	0/15
<i>bód</i>	2/15	0/15
<i>iborkā</i>	2/15	0/15
<i>szemődők</i>	2/15	0/15
<i>bossó</i>	0/15	0/15

26. táblázat: Az alaki tájszavak használata Ceredben

Tájszó	Ismeri és használja	Nem ismeri
<i>girind</i>	14/15	0/15
<i>geda, gedou</i>	12/15	0/15
<i>sparhét</i>	9/15	0/15
<i>térgyel</i>	9/15	0/15
<i>kásznyi</i>	8/15	2/15
<i>kalincs</i>	6/15	0/15
<i>kötíný</i>	6/15	0/15
<i>tőtöt káposzta</i>	6/15	0/15
<i>ablakja</i>	5/15	0/15
<i>kana</i>	5/15	0/15
<i>rétlyá</i>	5/15	0/15
<i>tetyű</i>	5/15	0/15
<i>bód</i>	4/15	0/15
<i>burgongyi</i>	4/15	7/15
<i>szanka</i>	4/15	0/15
<i>tányír</i>	4/15	0/15
<i>veder</i>	4/15	0/15
<i>csana, csaná</i>	3/15	0/15
<i>gyovonik</i>	3/15	0/15
<i>iborka</i>	3/15	0/15
<i>perzsel, porkol, pörköl</i>	3/15	0/15
<i>varnyú</i>	3/15	0/15
<i>cibe</i>	2/15	0/15
<i>meddohosogyik</i>	2/15	0/15
<i>szāka</i>	2/15	0/15
<i>szemődők</i>	2/15	0/15
<i>bonc</i>	1/15	0/15
<i>mekhí</i>	1/15	0/15
<i>bossó</i>	0/15	0/15

Az alaki tájszavaknál vannak a legnagyobb különbségek az adatközlők válaszai között. Ami megegyezik a két településen, az a legismertebb és a legkevésbé ismert szó. A *girindet* egy-egy adatközlőn kívül mindenki ismerte, a *bossót* maradéktalanul ismerték a megkérdezettek. Általánosan elmondható, hogy Tajtin a szavak felét legalább 6-an ismerték a megkérdezettek, Ceredben legalább 4-en ismerték.

A legnagyobb különbség *porkol*, a *csana* és a *száka* esetében volt. A *porkol* ige Tajtin az egyik legnépszerűbb, egy híján minden adatközlő ismerte, Ceredben csupán 3 adatközlő számára volt ismert. A *csana* Tajtin szintén egy elég közkedvelt szó, a megkérdezettek kétharmada ismerte, Ceredben ilyen alakban szintén 3-an ismerték, így a magyarországi kutatóponton ez az egyik legkevésbé ismert szó. A *szákát* Tajtin 9-en, tehát aránylag sokan ismerték, Ceredben ezzel szemben csak 2 adatközlő ismerte, itt ez a 3. legkevésbé ismert szó. A *tetyű* és a *burgongyi* főneveket Tajtin viszonylag sokan, 11-en és 10-en ismerték, Ceredben az adatközlők megközelítőleg egyharmada, vagyis 5-en és 4-en ismerték.

Összességében elmondható, hogy a 15 legjobban ismert tájszavakat Tajtin a 15 adatközlő összesen 146 esetben ismerte, Ceredben jóval kevesebb, csak 102 esetben.

A két vizsgált településen a két legkevésbé ismert szó a *kasznyi* és a *burgongyi*. Az előbbi Tajtin 4-en, Ceredben 2-en, az utóbbit Tajtin 1-en, Ceredben 7-en nem ismerték. Az összes többi szó minden adatközlő számára ismert volt mindkét faluban.

ÖSSZEGZÉS

Munkám célja az volt, hogy feltárjam a szlovákiai Tajti és a magyarországi Cered települések közötti szóképzési jelenségek azonosságát, illetve különbségét.

Egy kérdőív és egy számítógépes hanghordozó segítségével látogattam el különböző nemű, korosztályú, iskolai végzettségű és foglalkozású emberekhez mindkét településen. Azt szerettem volna megtudni, hogy mely tájszavak voltak a leginkább/ legkevésbé használatosak az adatközlők körében.

A kérdőívben egyaránt volt példa a tájszavak összes típusára. A kapott eredményeket táblázatok segítségével szemléltettem. Először külön a tajti, majd a ceredi eredményekkel foglalkoztam, végül ezeket táblázatokon belül összehasonlítottam.

A valódi tájszavaknak Tajtin van több ismerője. Itt egy olyan szóval találkoztam, amit minden adatközlő ismert. Ceredben legalább 2 esetben nem ismerték a valódi tájszavak mindegyikét. Tajtin a legkevésbé ismert szót 4 adatközlő ismerte, Ceredben pedig 1. Ezekből az adatokból kiindulva megállapítható, hogy Ceredben több olyan adatközlővel találkoztam, akik nem ismerték a valódi tájszavakat. A két községben 4 olyan egyező szó volt, amiket az adatközlők teljesen ismertek.

A jelentésbeli tájszavak is a szlovákiai kutatóponton ismertebbek. Két tájszót minden adatközlő ismert, és csupán két olyan szóval találkoztam, amelyeket a megkérdezettek kevesebb mint fele nem ismert. Ceredben csak a tájszavak egynegyedét ismerte több mint 10 adatközlő. A valódi tájszavakhoz hasonlóan a jelentésbeli tájszavakat is Ceredben ismerik kevesebben. Mindkét vizsgált faluban volt öt-öt olyan tájszó, amelyeket minden adatközlő ismert.

Az alaki tájszavak is a szülőfalumban ismertebbek. Egyik kutatóponton sincs példa olyan tájszóra, amelyet minden adatközlő ismert volna. Tajtin 7 alaki tájszót ismert legalább 10 megkérdezett, Ceredben csak 2 ilyen tájszó volt. Mindkét községben 1 tájszó volt minden adatközlő számára egyértelmű. Csak két olyan szóval találkoztam, amelyek egyik településen sem voltak teljesen ismeretlenek.

Mivel ehhez a munkához nem lett volna szükséges az adatközlők válogatásánál figyelembe venni az egyes szempontokat, mégis azért vettem figyelembe, mert szeretnék még ezzel a témával bővebben foglalkozni, ugyanis úgy gondolom, hogy az eredmények alapján érdemes elvégezni egy teljesebb, alaposabb kutatómunkát ebben a régióban.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

- ÁDÁM ZITA–FERENCZ ANNA 2010. *A hely, ahol élünk. Gömör – Észak-Nógrád*. Rimaszombat: Munkáltató értékkönyv. ISBN 978-80-970509-4-8
- B. LŐRINCZY ÉVA főszerk. 1979-2010. *Új magyar tájszótár. 1–5. kötet, A–Zs.* Budapest: Akadémiai Kiadó, 1979–2010. ISBN 963-05-1810-4.
- Új magyar tájszótár*, I. kötet. A-D. ISBN 963-05-1811-2.
- Új magyar tájszótár*, II. kötet. E-J. ISBN 963-05-4229-3.
- Új magyar tájszótár*, III. kötet. K-M. ISBN 963-05-6206-5.
- Új magyar tájszótár*, IV. kötet. N-S. ISBN 963-05-7832-8.
- Új magyar tájszótár*, V. kötet. Sz-Zs. ISBN 978-963-05-87-55-6.
- BALOGH LAJOS 1990. A városi nyelvjárások. In: Szabó Géza (szerk.) *II. Dialektológiai Szimpozion*. VEAB, Veszprém, 197-201.
- BALOGH LAJOS 1992. A regionális nyelvváltozatok és a nyelvi norma. In: Kemény Gábor (szerk.) *Normatudat-nyelvi norma*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet, 23-31.
- BALOGH LAJOS 2003. A nyelvjárási anyaggyűjtés. In *Magyar dialektológia*. Budapest: Osiris Kiadó, 2003. ISBN 963 389 560 X.
- CS. NAGY LAJOS 2003. *Lexikológia vizsgálatok Medvesalján*. Komárom – Dunaszerdahely: Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó.
- CS. NAGY LAJOS 2011. *Medvesalja magyar nyelvjárási atlasza*. Nagykapos: Luminosus n.o. Kiadó.
- DEME LÁSZLÓ – IMRE SAMU 1975. *A magyar nyelvjárások atlaszának elméleti-módszertani kérdései*. Budapest: Akadémiai Kiadó. ISBN 963 05 0609 2
- DR. BOROVSKY SAMU szerk. 1987. *Magyarország vármegyéi és városai. Nógrád vármegye*. Kecskemét: Petőfi Nyomda.
- DR. BOROVSKY SAMU szerk. Gömör – Kishont vármegye monográfiája. Elérhető az interneten: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0008/6.html>
- FÉNYES ELEK 1988. *Magyarország vármegyéi és városai*. Elérhető az interneten: <http://www.arcanum.hu/fszek/>
- HEGEDŰS ATTILA 2003. *A nyelvjárási szókészlet és vizsgálata*. In: *Magyar dialektológia*. Budapest: Osiris Kiadó, 2003. ISBN 963 389 560 X
- IMRE SAMU 1971. *A mai magyar nyelvjárások rendszere*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2001. *A nyelvjárási régiók*. In: Kiss (szerk.) 262-324.
- KISS JENŐ szerk. 2003. *Magyar dialektológia*. Budapest: Osiris Kiadó.

KISS JENŐ 1994. *Magyar anyanyelvűek- magyar nyelvhasználat*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

KISS JENŐ 1995. *Társadalom és nyelvhasználat*. Budapest: Nemzeti tankönyvkiadó.

KISS JENŐ 2003. A dialektológia és feladatkörei. In *Magyar dialektológia*. Budapest: Osiris Kiadó, 2003. ISBN 963 389 560 X.

KISS JENŐ 2003. A regionális nyelvhasználat és vizsgálata. In *Magyar dialektológia*. Budapest: Osiris Kiadó, 2003. ISBN 963 389 560 X.

KISS JENŐ 2003. Nyelvek, nyelvváltozatok, nyelvjárások. In *Magyar dialektológia*. Budapest: Osiris Kiadó, 2003. ISBN 963 389 560 X.

KISS LAJOS 1978. *Földrajzi nevek etimológiai szótára L-Zs*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

LANSTYÁK ISTVÁN 2000. *A magyar nyelv Szlovákiában*. Budapest–Pozsony: Osiris Kiadó–Kalligram Könyvkiadó–MTA Kisebbségkutató Műhely.

MENYHÁRT JÓZSEF – PRESINSZKY KÁROLY – SÁNDOR ANNA 2009. *Szlovákiai magyar nyelvjárások*. Nyitra. ISBN 978-80-8094-575-6

P. LAKATOS ILONA (szerk.) 2012. *Változó nyelvhasználat a hármasszög mentén*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

PUSZTAI FERENC főszerk. 2003. *Magyar értelmező kéziszótár*. II. kiadás. Budapest: Akadémiai Kiadó. ISBN 978-963-05-8416-6.

TERJÉKI TAMÁS 2012. *Medvesalja nyelvi kincsei*. In: Édes Anyanyelvünk XXXIV. évfolyam, 5. szám, 14. o.

VÁLYI ANDRÁS 1796-1799. *Magyar Országának leírása*. Elérhető az interneten: <http://www.arcanum.hu/fszek/lpext.dll?f=templates&fn=main-hit-h.htm&2.0>

INTERNETES FORRÁSOK:

<http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=50355>

http://www.terezvaros.hu/testuleti/nepsz2011-3/pdf/nepsz2011_03_12.pdf

MELLÉKLET

Kérdőív

1. Mi az a növény, amely megcsípi az ember kezét, ha hozzányúl? *csana*
2. Mi ez? (képről) *bossó*
3. Mi ez? (képről) *burgongyi*
4. Mi ez? (képről) *iborka*
5. Mi ez? (képről) *büszke*
6. Nagy hóban a gyerekek ezen szoktak lesiklani a hegyről. Teherhordásra is alkalmas. *szanka*
7. Mi az, amit lenyomunk, mikor az ajtót kinyitjuk? *kalincs*
8. Azt mondom: a szomszéd háznak az udvarra néz egy.... (mutatással) *ablakja*
9. Mi az, amit ajtóra, ablakra tesznek, hogy be ne lássanak? *firhang*
10. Mi az, amit az ágyban a fej alá tesznek? *fejel, vánkos*
11. Mi az a vasból készült konyhai berendezési tárgy, amin az ebédet főzik? *masina, sparhét*
12. Mi az, amiből a levest eszik? *tányír*
13. Mi az a zománcos, kis, füles edény, amiből tejet vagy vizet isznak? *bádog*
14. Mi az, amivel a levest esszük? *kana*
15. Mi a neve a fiókos komódnak, amiben ruhát tartottak régen az emberek? *kasznyi*
16. Mi az az eszköz, amin a konyhai edényeket tartják? *konyhaszekrény, telázsi*
17. Mi mehet az ember bőre vagy körme alá, ha megfogja a gerendát? *száka*
18. Hogy hívják az egykerekű tolóeszközt, aminek deszkából van az oldala? *fúrik*
19. Mi az, amin fölmásznak a cséplőgépre vagy a padlásra? *rétya*
20. Mi a kiskecske neve? *gedou*
21. Mi kel ki a tojásból? *cibe*
22. Hogyan mondjuk azt, ha a macska körmével megsérti az ember kezét? *csikar*
23. Mi a neve a káposztafőzeléknek, ha káposztalevélbe takart, darált és valamilyen kásával kevert hús van benne? *tőtöt káposzta*
24. Ha a tésztalapra lekvárcsomókat teszünk, a lap egyik felét a másikra hajtjuk, sarkantyú formájú kerékkel elvagdadjuk, kifőzzük, milyen étel lesz belőle? *batushaluska*
25. Mi a bő zsírban sült kelt tészta? *pampuska*
26. Mi az a hosszú, vékony szálakra vágott tészta, amelyet a levesbe tesznek? *csík*
27. Ha a gabona vizes, elzárt helyen van, mi történik vele? *meddohosogyik*
28. Mi az, ami a kisütött szalonnából a zsír kinyomkodása után marad? *tepertő*
29. Mit csinál az, aki disznóöléskor szalmával a disznószőrét leégeti? *porkol*

30. Mi a neve annak a lepényszerű kenyérnek, süteménynek, amelyet liszt, só és víz összegyúrása után sütővasba öntenek, és szabad tűzön megsütnek? *molnárlaska*
31. Mi az, amit az asszonyok maguk elé kötnek, hogy a ruhájukat védjék? *kötény*
32. Mi a kiskabát alatti ujjatlan ruhadarab neve? *lajbi*
33. Mit kérdezőnk, ha a baba megszületett, hogy lány-e vagy? *gyerek*
34. Mi ez? (mutatással) *szemődök*
35. Mi ez? (mutatással) *pitty*
36. Mi a neve ennek a kis gödörnek az ember haza közepén? *púp*
37. Mi ez? (mutatással) *nagyúj*
38. Mi ez? (mutatással) *bonc*
39. Ha az ember melegben dolgozik, mi üt ki a bőrén? *idzzadság*
40. Ha lakodalom készül, akkor a vőfély elmegy a faluba, és minden rokont... *mekhí*
41. A gyerekek hajában szokták nézni az iskolákban, hogy van-e benne. *tetyű*
42. Mit csinál a katolikus ember a templomban, amikor imádkozik? *térgyel*
43. Mit csinál az, aki elmondja bűneit a templomban a papnak? *gyovonyik*
44. Mi a pocsoltyák színén úszó zöld, nyálkás réteg? *békafenyér*
45. Hogyan mondják azt az állatot, amely nagy pusztítást visz véghez a baromfik közt, padláson tartózkodik, nagyon bűdös? *girind*
46. Mi az a fekete madár, amely télen nagy csoportokban röpdös? *varnyú*
47. Nagy, szürke, csípős légyfajta, a marhát, lovat kínozza nyáron. Mi az? *pécsik*
48. Mi az, amit virágültetésnél a cserépbe teszünk? *főd*
49. Ha postázni akarunk egy levelet, mi az, amibe beletesszük? *koperta*
50. Hova járunk vásárolni? *bód*
51. Mi az a lemezből készült edény, aminek van egy félkör alakú fogója, és vizet illetve különböző anyagot hordunk benne? *veder*